

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2023-7-3-72-82>

Суды қорғаудағы халықаралық құқықтық құралдар

Айгерим Ж. Жунусбекова

PhD, оқытушы

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Астана, Қазақстан

e-mail: aigerim112@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7889-9197

JEL-code: K33 International law

Түйіндеме: Соңғы жарты ғасырда трансшекаралық су ресурстарына қатысты әлемде 500-ден астам халықаралық қақтығыстар орын алды. Трансшекаралық су ресурстарын пайдалану проблемалары су объектілерін үйлесімсіз салу, ластанудың ауысуы әрекеттеріндегі келіспеушіліктердің көзі болды. Мақалада ішкі суды және өзендерді қорғау саласындағы халықаралық экологиялық құқықтың құралдары қарастырылады. Ішкі суларға қатысты құқық халықаралық экологиялық құқықтың көне бөлігіне жатады. Экологиялық проблемаларды реттеу элементтері бар алғашқы ережелер XVIII ғасырда пайда болды және негізінен трансшекаралық кеме қатынайтын өзендерді пайдалану мен қорғауға қатысты болды. Мақалада Еуропадағы трансшекаралық суға қатысты халықаралық құқықтың қарқынды дамуы көрсетіледі және трансшекаралық өзендерді қорғау саласындағы су қатынастарын реттейтін негізгі құжаттарға назар аударылады, сонымен қатар трансшекаралық суды қорғау саласындағы халықаралық экологиялық құқықтың құралдары ретінде халықаралық ұйымдардың рөлі қарастырылады.

Негізгі сөздер: ішкі сулар, қорғау, трансшекаралық сулар, конвенция, қағида, ластану, комиссия, өзен бассейні

Международно-правовые методы защиты воды

Айгерим Ж. Жунусбекова

PhD, преподаватель

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Астана, Казахстан

e-mail: aigerim112@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7889-9197

JEL-code: K33 International law

Аннотация: За последние полвека в мире произошло более 500 международных конфликтов, связанных с трансграничными водными ресурсами. Проблемы использования трансграничных водных ресурсов стали

источником разногласий в попытках несовместимого строительства водных объектов, переноса загрязнения. В статье рассматриваются инструменты международного экологического права в области охраны внутренних вод и рек. Право на внутренние воды относится к древней части международного экологического права. Первые правила с элементами регулирования экологических проблем появились в XVIII веке и касались в основном эксплуатации и охраны трансграничных судоходных рек. В статье освещается бурное развитие международного права в отношении трансграничной воды в Европе и основное внимание уделяется основным документам, регулирующим водные отношения в области охраны трансграничных рек, а также рассматривается роль международных организаций как инструментов международного экологического права в области охраны трансграничной воды.

Ключевые слова: внутренние воды, охрана, трансграничные воды, конвенция, правила, загрязнение, комиссия, бассейн реки

International legal instruments for water protection

Aigerim Zh. Zhunusbekova

PhD, lecturer

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Astana, Kazakhstan

e-mail: aigerim112@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7889-9197

JEL-code: K33 International law

Annotation: In the world over the past half century, more than 500 international conflicts have taken place regarding transboundary water resources. Problems of using transboundary water resources were a source of disagreement during attempts at uncoordinated construction of water bodies and the transfer of pollution. The article discusses the instruments of international law in the field of protection of inland waters and rivers. Inland water law is one of the oldest parts of international environmental law. The first rules containing elements of regulation of environmental problems arose already in the 18th century and mainly concerned the use and protection of navigable rivers. The article shows the dynamics of the development of international law relating to transboundary waters in Europe, pays attention to the fundamental documents regulating water relations in the field of protection of transboundary rivers, and also examines the role of international organizations as instruments of international environmental law in the field of protection of transboundary waters.

Keywords: internal waters, protection, transboundary waters, convention, principle, pollution, commission, river basin

Кіріспе

Экологиялық қауіпсіздік жүйесінде суды қорғау саласындағы проблемалар ерекше орын алады. Соңғы жарты ғасырда трансшекаралық су ресурстарына қатысты әлемде 500-ден астам халықаралық қақтығыстар орын алды. Трансшекаралық су ресурстарын пайдалану проблемалары су объектілерін үйлесімсіз салу, ластанудың ауысуы әрекеттеріндегі келіспеушіліктердің көзі болды.

XXI ғасырдың басында әр түрлі аймақтардағы су объектілерінің ластануы, су тасқындарының көбеюі және судың жетіспеушілігі едәуір өсті. Әлем халқының алтыдан бір бөлігі – бір миллиардтан астам адам таза суға қол жеткізе алмайды. Сондықтан «адамның суға құқығы» үгіті жүргізілді, ал 2003 жыл «халықаралық тұщы су жылы» [1] деп жарияланды. Халықаралық суларды қорғау (өзендер, көлдер, жер асты сулары) ерекше қиындықтармен байланысты. Су ресурстарына қатысты даулар көптеген халықаралық қақтығыстар тудырды, мысалы, Түркия мен Сирия, Израиль және Палестина автономиясы арасындағы қақтығыстар.

Ішкі суларға қатысты құқық халықаралық экологиялық құқықтың ең көне бөлігіне жатады және ең толық реттеуді қамтиды. Экологиялық проблемаларды реттеу элементтері бар алғашқы ережелер XVIII ғасырда пайда болды және негізінен трансшекаралық кеме қатынайтын өзендерді пайдалану мен қорғауға қатысты болды.

Материалдар мен әдістер

Мақаланың мақсаты су ресурстарын пайдалану мен қорғауда халықаралық құқықтың қалыптасуы, дамуы және қазіргі жағдайының үдерісін қарау, оның ішінде осы саладағы негізгі халықаралық-құқықтық актілердің құқықтық мәртебесін және мазмұнын талдау.

Зерттеудің жалпы мақсатына жету үшін келесі әдістер пайдаланылды: тарихи талдау әдісі және диалектикалық әдіс – трансшекаралық суларды пайдалану және оларды экологиялық қорғау бойынша мемлекеттердің әдеттегі құқықтық және заңнамалық тәжірибесін қалыптастыру мен дамытуды зерттеуде; жүйелік әдіс – негізгі ұғымдарды анықтау кезінде; салыстырмалы құқықтық әдіс – зерттеу саласындағы халықаралық құжаттардың нормаларын және ережелерін талдау кезінде қолданылады.

Талқылаулар

Трансшекаралық суларды қорғау мәселелерін реттеуде халықаралық құқық саласындағы шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерінде бірқатар пікірталастар болды.

Алғашқы өркениеттердің пайда болуы ірі Инд, Ганг, Ніл, Евфрат және Тигр өзендерімен байланысты болды. Ежелгі уақыттың өзінде су ресурстарының шектеулі мөлшерін пайдалану бойынша қақтығыстар пайда болды.

XVIII ғасырда Еуропа мен Солтүстік Америкадағы өнеркәсіп пен

сауданың өркендеуі су кеңістігін қарқынды пайдалануына әкелді. Бұл кезеңде үлкен өзендерде навигацияның өсуі болды. XIX ғасырдың ортасында индустрияландыру мен халықтың өсуі есебінен суды пайдаланудың жаңа түрлері дамыды. Өнеркәсіптік өндіріс және энергия өндірісі үшін суды (өзендер, каналдар, көлдер) пайдалану қажетті шарт болды. Навигация мақсатында су кеңістігін пайдалану саласында Ұлыбритания мен Америка Құрама Штаттары 1794 жылы жүк тасымалдау мәселелері бойынша алғашқы келісімшарт Джей шартына [2] қол қойды.

Джей Шарты бойынша екі ел де аралас комиссияларға маңызды шекаралық дауларды қарауға, сондай-ақ Ұлыбритания тарапынан теңіздегі әскери қатығыстардың құқықтарын және АҚШ тарапынан бейтараптық міндеттемелерін орындауға қатысты барлық дауларын беруге уәде берді.

XVIII ғасырдың аяғында 1792 жылдың қараша айында француз конвені Шельдт пен Маас өзендеріне қатысты (екеуі де Франция, Бельгия және Нидерланды арқылы өтетін) декрет қабылдады. Француз революциялық үкімет осы қаулыда бірде-бір халықтың әділетсіздік жасамай, өзенді пайдаланудың айрықша құқығын және жоғарыда тұрған тіршілік иелерінің бірдей артықшылықтарға ие болуын болдырмау құқығын өздігінен қолдана алмайтындығын жариялады. [3]

Траншекаралық өзен суларын пайдалану туралы келісім Рейндегі кеме қатынасы бостандығын орнатқан 1814 жылғы Париж бейбітшілік шартында бекітілді, ал 1815 жылғы Вена конгрессінің қорытынды актісінде Еуропадағы барлық халықаралық (кеме жүзетін) өзендерде: Эльбе мен Дунай бойында кеме жүзу еркіндігі қағидасы жарияланды. Атап айтқанда, халықаралық өзендерде кеме қатынасы сауда тасымалы үшін ашық болатыны және ешкімге тыйым салынбайтыны қарастырылды. Аумағы арқылы кеме жүзетін өзен өтетін немесе шекара ретінде қызмет ететін елдер осы өзен бойында кеме қатынасының ережелерін бірлесе белгілеу керек болды. [4] Вена конгресінің қатысушылары трансшекаралық өзендердегі кеме қатынасын реттеу құқығы басқа мемлекеттердің қысымынсыз және араласуынсыз пайда болатын мәселелерді ерікті және әділ негізде шешетін жағалаудағы мемлекеттерге тиесілі деп санады. Бұл жағдай XIX ғ. ортасына дейін сақталды, бірақ кейін халықаралық кеме қатынасы өзендерінің құқықтық режимі дамыған капиталистік державалардың қысымы, олардың жағалаудағы мемлекеттердің істеріне араласуы немесе отаршылдықтың кеңею жағдайында бұрынғыдан да орнықтырылды.

Мәселен, отарлау мәселелері бойынша 1884-1885 жылғы Берлин конференциясында 14 мемлекеттің қатысуымен (Германия, Франция, Ұлыбритания, Ресей, Бельгия, Португалия және Құрама Штаттары қоса алғанда) Конго бассейнінде және оның Үнді мұхитқа дейінгі жақын аудандарында сауда және қозғалыс еркіндігі туралы шешім қабылданды. Конго өзенінде кеме қатынасы жөніндегі халықаралық комиссия бекітілді және кеме қатынасы мәселелері реттелінді. Дегенмен, іс жүзінде комиссия құрылмады

және сауда кеме қатынасы еркіндігі тек оны құрған отаршыл күштермен ғана пайдаланылды. [5]

1929 жылы Халықаралық әділ соттың тұрақты Палатасы Одер бойынша комиссия туралы іс бойынша шешімде шектес мемлекеттердің кеме қатынасына қатысты мүдделері «жалпы құқықтың негізі» болып табылатынын анықтады, ол бойынша өзенді барлық ағысы бойынша қолдануда барлық жағалау мемлекеттерінің толық теңдігі және бір жағалау мемлекеттерінің басқаларымен салыстырғандағы кез келген артықшылықтарын алып тастау керектігі айтылды (№ 5, 23, 27 шешімдері). Бүгінгі күні ірі еуропалық өзендерде кеме қатынасы еркіндігі халықаралық құқықпен қамтамасыз етілген. Траншекаралық суларды кеме қатынасына емес мақсатта пайдалану жиі қақтығыстарды тудырады. Аймақтың климаттық жағдайы және әлеуметтік-экономикалық жағдайына қарай сандық немесе сапалы мәселелер алдыңғы қатарға шығарылады. Сандық мәселелер бойынша әдеттегі қақтығыс өзеннің жоғарғы ағысындағы мемлекеттің өзеннің төменгі жағындағы мемлекеттердің зарарына суды бөгеуі болып табылады.

Қолдану мен қорғауға қатысты қарама қайшы мүдделердің теңдігіне қатысты қағидалар сапаға, судың ластануына қатысты сұрақтар бойынша дауларды шешу процесінде пайда болды: елеулі трансшекаралық зиян келтіруге тыйым салу 1937 ж. Маас өзені бойынша делимитациялау туралы іс бойынша Халықаралық әділ соттың тұрақты палатасының шешімінің және 1957 ж. Лану көлі ісі бойынша арбитражды шешімінің пәнін құрады. Траншекаралық су ресурстарын тұрақты бірлесе қолдану қағидасы федеративті негізде құрылған мемлекеттерде, мысалы Швейцария, АҚШ, Германияда шиеленістерге қатысты сот шешімдерінде көрсетілген. Бұл қағиданың халықаралық құқықпен мойындалуы оның заңды міндеттемейтін 1966 ж. Халықаралық өзендер суларын қолдану Хельсинки ережелерінде бекітілуіне мүмкіндік берді. [6]

Залал келтірмеу және трансшекаралық су ресурстарын тұрақты бірлесе қолдану қағидасы 1997 ж. БҰҰ Халықаралық су ағындарын қолданудың кеме жүрмейтін түрлері құқығы туралы Конвенциясында кодификацияланды және БҰҰ Халықаралық сотының Габчиково-Надьмарош жобасы туралы дау бойынша шешімінде расталды.

Габчиково-Надьмарош ісі Халықаралық сот қарауға қабылдаған халықаралық «су даулары» арасындағы алғашқы іс болды. [7]

Бұл іс жалпы табиғи ресурстарды бірлесе қолдану тұжырымдамасына маңызды үлес қосты. Сот атап өткендей, Чехословакия бірлескен ресурсты біржақты бақылауды жүзеге асыру арқылы халықаралық құқықты бұзды және Венгрияны Дунай өзенінің табиғи ресурстарын пайдалануда әділ және негізді үлесті алу құқығынан айырды.

XIX ғасырда суды қорғаудың сандық және сапалық аспектілері бойынша жеке мемлекетаралық келісімдер жасалған соң, XX ғасырда халықаралық келісімдер саны тұрақты өсті. Еуропадағы маңызды серпін Екінші дүниежүзілік

соғыстан кейін Рейндегі жағалау мемлекеттердің ынтымақтастығы нәтижесінде туындаған.

50 миллион адам тұратын 9 елден өтетін Швейцариядан ағысы басталатын Рейн бассейні Боден көлі арқылы өтіп, 1320 км-де Солтүстік теңізге құяды. XIX ғасырда арнасы түзетіліп және каналдармен байланыстырылған өзен XX ғасырдың ортасында тым жоғары деңгейде ластанған болатын. 1950 жылы ластанудың алдын алу мақсатында Рейнді ластанудан қорғау жөніндегі Халықаралық комиссия құрылды. Құрамында Швейцария, Франция, Германия, Люксембург және Нидерланды бар жағадағы мемлекеттермен құрылған бұл бейресми орган 1963 жылы ресми мәртебеге ие болды.

Рейнді химиялық ластанудан қорғау туралы конвенция белгілі бір зиянды заттардың шығарылуын азайту арқылы судың сапасын жақсартуға ұмтылды.

Алайда Конвенцияда зиянды деп жіктелген заттардың барынша рұқсат етілген мөлшерін белгілеу қиынға соқты.

Рейн бассейніндегі ынтымақтастық Рейннің өзін қорғауымен ғана шектелмейді. 1960 жылдардың басында Боден, Мозель және Саар өзендері бойынша халықаралық комиссиялар құрылды. Комиссия жағадағы мемлекеттердің суды ластанудан қорғау және Рейн бассейніндегі басқа комиссиялармен ынтымақтастық жөніндегі қызметін үйлестіреді.

Германия, Франция және Люксембург жағадағы мемлекеттер ретінде 1961 жылы Мозельді ластанудан қорғау жөніндегі халықаралық комиссия құрған болатын. Сонымен қатар, Германия мен Франция тиісті комиссия құру бойынша Саар туралы бірдей хаттамаға қол қойды. Суларды қорғау бойынша бірлескен қызметті, атап айтқанда, басқа ұйымдармен үйлестіруді жетілдіру мақсатында, 1991 жылы екі комиссия Трирде бірлескен хатшылық құрды.

Боден көлінің бассейні Германияның, Австрияның, Швейцарияның, Лихтенштейннің және Италияның аумағында орналасқан. Көлдің аумақтық мәртебесі толығымен реттелмеген, дегенмен жағадағы мемлекеттер суды қорғауға да қатысы бар бірқатар келісімдерде пайдалану режимін анықтады. Боден көлінің суларын қорғау жөніндегі халықаралық комиссия 1959 жылы Боден көлін ластанудан қорғау туралы Келісім негізінде құрылған. Келісім 1961 жылы күшіне енген. Комиссия 1967 жылы Боден көлін санитарлық қорғау жөніндегі директивалар дайындады, олар үнемі жаңарып отырды.

1966 жылы Германия, Австрия және Швейцария Боден көлінен Су алуды реттеу туралы келісімде сандық көрсеткіштерді анықтады. 1973 жылы Германия, Австрия және Швейцария арасында жасалған Боден көлі бойынша кеме қатынасы туралы келісім қосымша ластау көздерін реттеуді көздейді. Осы Келісімнің негізінде, Боден көлі бойынша кеме қатынасының халықаралық комиссиясы құрылды. Сонымен бірге, Швейцария мен Германия Төменгі көл және Рейн бойынша кеме қатынасы туралы келісіміне қол қойды. [8]

1986 жылғы 1 қарашада Еуропадағы ең ірі экологиялық апаттардың бірі Рейнде болды. Швейцарияның Базель қаласында химия зауытындағы өрт 30 тонна пестицидтер, сынап және басқа да ауылшаруашылық химия өнімдерін

өзенге шығаруға әкелді. Рейн қызыл түске ие болып, өзен аймағындағы адамдарға үйден кетуге тыйым салынды, Германияның кейбір қалаларында су құбырлары жабылды. Ластану 10 күн ішінде Солтүстік теңізге жетіп, нәтижесінде, кейбір бағалаулар бойынша, жарты миллион балық қаза болды, кейбір түрлері мүлдем жоғалып кетті.

Қоғамдық қарқынды әсерден кейін, 1987 жылы 2000 жылға дейін есептелген «Рейн іс-қимыл бағдарламасы» қабылданды. Сондай-ақ ол «Албырт 2000» деп аталды, себебі ол осы күнге дейін сезімтал балықты өзенге қайтаруға бағытталған болды. Биліктің белсенді іс-әрекеттерінің нәтижесінде өзенге шығарылатын нитраттар мен фосфордың мөлшері 50%-ға, ал кейбір басқа ластану 80%-дан 100%-ға дейін төмендеді. Албырт өзенге қайта оралды. «Рейн-2020» бағдарламасы өзенді жүзу үшін жеткілікті түрде тазартуға бағытталған болатын. [9]

«Рейн» және «Албырт 2000» іс-қимыл бағдарламалары өз мақсаттарына қол жеткізді және оларды ішінара асырды. Бағдарламаларды жүзеге асыруға заңды міндеттемелердің жоқтығын өтеп, су қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастықтың жаңа бағдарларына ықпал еткен ең күшті саяси қысым көмек берді.

Қазіргі уақытта трансшекаралық ағындарды пайдалану мен қорғауды реттейтін екі әмбебап халықаралық құжат қабылданды. Оларға 1992 жылғы Трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану туралы конвенция, 1997 жылы Халықаралық су ағындарын кеме қатынасына емес қолдану құқығы туралы конвенция жатады.

1992 жылғы ЕЭК Трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану туралы конвенция 1996 жылы 6 қазанда күшіне енген және оның аймақтық бағытта болуына қарамастан (аймақтағы 56 ел), 2003 жылдан бастап басқа өңірлердегі мемлекеттердің Конвенцияға қосылуға жол берілетіндіктен ол әмбебап деп аталына алады. [10]

Рамолық конвенция қатысушы мемлекеттерді тұрақты даму тұжырымдамасын дамытатын трансшекаралық суларға қатысты белгілі бір принциптер мен шараларды жүзеге асыруды міндеттейді. Осы негізде он жыл аясында субаймақтық деңгейде келісімдер бекітілген: Маас (1994 және 2002), Шельдт (1994), Дунай (1994), Одер (1996) өзендері, португалдық-испандық шекара сулары бойынша (1998 ж.) және Рейн (1999) өзені бойынша конвенциялар мен келісімдер.

Дүниежүзілік денсаулық ұйымымен бірлесе Трансшекаралық ағын сулар мен халықаралық көлдерді қорғау және қолдану туралы 1992 жылғы Конвенцияға Су мен денсаулық туралы хаттамаға қол қойылды. Хаттамаға 1999 жылы 36 мемлекет қол қойды. БҰҰ ЕЭК Су ағындары туралы Конвенциясына қатысушылардың тұрақты ынтымақтастығы Женевадағы хатшылықтың қолдауымен жүзеге асырылады. Осы Конвенцияның негізінде халықаралық форумдар мен сараптамалық бірлестіктердің тиімді жүйесі құрылды.

XXI ғ. Күн тәртібінде экожүйелерді қорғауға бағытталған шаруашылық

ауқымда суды кешенді пайдалануды дамыту туралы талап ұсынылған болатын. Су экожүйелерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін су ресурстарын кешенді басқару су қоймасына тұтастай алғанда қолданылуы керек.

1992 жылғы БҰҰ ЕЭК Су ағындары туралы Конвенциясының 2-бабының 6-тармағына сәйкес су ағыны ғана емес, сонымен бірге оның қоршаған ортасы да қорғауға жатады. [10] Дунайды қорғау жөніндегі конвенцияның пәні өзеннің бүкіл гидрологиялық аумағы яғни өзен бассейнінің экожүйесі болып табылады. Рейнді қорғау туралы конвенцияның ауқымы өзеннің негізгі ағынын, сондай-ақ онымен байланысты жер асты суларын қамтиды.

Кешенді көзқарасқа сәйкес, БҰҰ ЕЭК Рамолық конвенциясы мен оған негізделген арнайы келісімдер судың әртүрлі антропогендік қысымын реттеуге бағытталған. Судың сапасын жақсарту арқылы теңіз ортасын қорғау қамтамасыз етілуі тиіс. Конвенциялар су көздерін ұтымды пайдалану және сақтау туралы міндеттемелерді қамтитындықтан сандық аспектілерді де қозғайды.

БҰҰ ЕЭК Конвенциясының 9-бабының 2-тармағы жағадағы мемлекеттердің бірлескен органдарды құруды көздейді. Суды қорғау жөніндегі халықаралық комиссиялардан басқа, мысалы, Эльба, Маас, Шельда және Одер, Дунайды қорғау жөніндегі Халықаралық комиссия және Рейнді қорғау жөніндегі Халықаралық комиссия құрылған.

Еуропалық одақта 2000 жылы 22 желтоқсанда Су саясаты туралы Рамолық директива күшіне енді. Ол жерасты суларын қоса алғанда аумақтағы барлық су объектілеріне қолданылады. Директива ЕО-қа мүше мемлекеттердің су заңнамаларын түбегейлі өзгертуге бағытталған. Ол жер үсті суларын, жағадағы теңіз суын және жер асты суларын қорғаудың негіздемелік рәсімін белгілейді. Директиваның мақсаты функционалдық әртүрлілікті ескере отырып, оны кешенді пайдалану болып табылады. [11]

Еуропадан тыс трансшекаралық суларды қорғау туралы халықаралық құқық аз серпінді дамыды. Бірнеше ондаған жылдарға созылған Халықаралық құқық Комиссиясы шегіндегі келіссөздер нәтижесінде, 1997 жылы Халықаралық су ағындарын кеме қатынасына емес қолдану құқығы туралы конвенция қабылданды. [12]

1997 ж. Халықаралық конвенциядан басқа трансшекаралық суларды қорғауды көздейтін аймақтық келісімдерге: 1978 жылғы 22 қарашадағы АҚШ пен Канада арасындағы Ұлы көлдерде судың сапасы туралы келісім; 1978 жылғы 3 шілдедегі Боливия, Бразилия, Колумбия, Эквадор, Гайана, Перу, Суринам және Венесуэла арасындағы Амазон өзенінің бассейнінде ынтымақтастық туралы келісім; 1979 жылғы 19 қазанда Паранадағы Аргентина, Парагвай және Бразилия арасындағы ГЭС-ның бірлескен құрылысы туралы үкімет келісімі; 1987 жылғы 28 мамырдағы Ботсвана, Мозамбик, Танзания, Замбия және Зимбабве арасында ортақ Замбези өзенінің жүйесін экологиялық ұтымды басқару бойынша іс-шаралар жоспары туралы келісім, 1996 жылғы 2 желтоқсандағы Бангладеш пен Үндістан арасындағы Фараккедағы Ганг

өзенінің суларын бірлесе қолдану туралы шарт жатады.

Траншекаралық суды басқаруға бірнеше халықаралық ұйымдар үлес қосады. Халықаралық су ассоциациясы Ұлыбританияда құрылған және оған шамамен 130 мемлекет (олардың ұлттық комитеттері арқылы), 750-ден астам ұйым және 9 мыңға жуық жеке адам қатысады. Оның мақсаты тұщы су қоймаларының жағдайын жақсарту. Ол ауыз сумен қоса, сумен жабдықтау, сумен қамтамасыз ету, жалпы су сапасын басқару мәселелерімен айналысады. Қауымдастықтың айрықша құзыреттілігі саласында ең жаңа басқару технологияларын жасау және енгізу, қоршаған ортаны бақылау және халықаралық өзендердің жалпы мәселелерін жариялау болып табылады. Қауымдастықтың құзыретіне кіретін басқа да мәселелер су ресурстарын басқару бойынша БҰҰ-ның уәкілетті ұйымдарымен бірлесіп жұмыс жасау, Дүниежүзілік су кеңесіне, Дүниежүзілік су әріптестігі бағдарламасына және Сумен қамтамасыз ету және суды тазалау бойынша консультативтік кеңестің жұмысына қатысу болып табылады. Қауымдастық су ресурстарын басқарумен айналысатын негізгі халықаралық қауымдастықтардың арасындағы топтарды байланыстыратын Су ресурстары бойынша қауымдастықтардың өзара әрекеті жөніндегі халықаралық комитеттің құрылтайшысы болды. Су бойынша халықаралық зерттеу қауымдастығы 1971 жылы құрылған және су шаруашылығын басқару мәселелерімен айналысады, бұл басшылықтың барлық аспектілеріне – биологиялық және химиялықтан бастап институционалдық және әлеуметтік-экономикалық мәселелерге дейін назар аударады. Ол Халықаралық су журналын жариялайды. Еуропалық су ассоциациясы 1981 жылы су ресурстарын басқару мен жақсартуға және су ресурстарын пайдаланудың барлық мәселелеріне арналған тәуелсіз үкіметтік емес және коммерциялық емес ұйым ретінде құрылды. Оның жұмысына Орталық және Шығыс Еуропаның барлығына жуық мемлекеттерінің өкілдері, соның ішінде ЕО, Норвегия және Швейцария, сондай-ақ бұрынғы КСРО елдерінің көпшілігі қатысады. Ассоциацияның мақсаты – су ресурстарын басқару мәселелері бойынша конференцияларды, кездесулерді және жұмыс топтарын ұйымдастыру арқылы соңғы техникалық және басқарушылық әзірлемелер туралы ақпарат беру. Ол Еуропалық су ресурстарын басқару журналын шығарады және Еуропалық қоршаған ортаны қорғау агенттігінің Еуропа бойынша Бас директорымен, Еуропалық стандарттау жөніндегі комитетімен, Еуропалық қоршаған орта агенттігімен және Еуропалық парламентпен бірлесе байланыс жасай отырып жұмыс атқарады. Қауымдастық құрамына еуропалық елдердің 29 ұлттық бірлестігі кіреді. Халықаралық су шаруашылығы институты – дамушы елдерде су шаруашылығын басқару және су ресурстарын ауыл шаруашылығында қолдану мәселелерімен айналысатын ғылыми-зерттеу ұйымы. Траншекаралық су ресурстары мәселесін шешуге бағытталған қызметте басты орынды БҰҰ-ның шеңберінде қабылданған Жаһандық су серіктестігі халықаралық бағдарламасы алады. Оның қызметі су бойынша трансшекаралық бастамаларды, соның ішінде трансшекаралық су ресурстарын

тиімді басқару жүйесін тереңдете құруға бағытталған. Осыған байланысты Ніл өзенінің бассейні маңызды, өйткені оның аумағында көптеген елдер орналасқан. Траншекаралық су ресурстары мәселелерімен басқа да ұйымдар, соның ішінде ЮНЕСКО, Дүниежүзілік банк, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы, түрлі институттар, қорлар және т.б. айналысады. XX ғасырдың соңғы онжылдығында осы ұйымдардың көпшілігі жұмысын кеңейтуге, бірлестіктерге біріктіруге талпынысы және т.б. бағыттары байқалды. Себебі, бүгінгі күні үнемі ақпарат алмасусыз ресурстарды басқарудың өзекті мәселелерімен айналысу қиынға соғуда. Сонымен қатар, бүгінгі күні осы ұйымдардың алдында тұрған проблемалар өткен мәселелермен салыстырғанда әлдеқайда күрделі.

Нәтижелер мен қорытынды

Көптеген мәселелер, мысалы, XX ғасырдың ортасы – гидроэлектростанциялардың құрылысы, навигация және басқалары – қазір көптеген өңірлерде шешілген немесе олар бойынша нақты әзірленген өзара әрекеттесу құрылымы бар. Бүгінгі проблемалар – ағынды суларды бақылау, сумен жабдықтауды, суды және жағалаудағы аудандардың ластануы барлық мүдделі мемлекеттер мен білікті мамандардың қатысуын талап етеді. Сонымен бірге трансшекаралық су ресурстарын басқарудың, оның ішінде әлеуметтік-экономикалық мәселелердің барлық аспектілері бойынша ынтымақтасу қажет. Осы себепті трансшекаралық су ресурстарын басқарумен айналысатын үкіметтік емес ұйымдардың болуы заңды және негізді болып көрінеді.

Қазіргі заманғы халықаралық құқық ғалымдарының пікірінше, БҰҰ халықаралық су ағындарын кеме қатынасына емес қолдану құқығы туралы Конвенциясы «трансшекаралық су ресурстарын басқарудың кешенді құқықтық негізін ұсынатын жалғыз құқықтық құжат» болып табылады. [13] Ол ортақ су ағындарына қатысты мемлекеттердің әрекетін анықтайтын екі негізгі қағиданы белгілейді – әділ және ұтымды пайдалану және шекаралас мемлекетке елеулі зиян келтірмеу міндеті.

Су бақылау арқылы елдің экономикасын және әлеуметтік саласын табысты жаңғыртуға мүмкіндік беретін маңызды геоэкономикалық және стратегиялық даму ресурсы болып табылады.

Елдер арасындағы су қатынастарын реттеу экономикалық және экологиялық қауіпсіздік тұрғысынан өте маңызды. Бұл міндет өзендердің су балансын сақтауға, трансшекаралық ағын су ресурстарын бірлесе пайдалану мен қорғауда ортақ ұстанымды қалыптастыруға, олардың ластануына және сарқылуына жол бермеуге бағытталуы керек.

Қолданылған әдебиеттер

1. БҰҰ Бас Ассамблеясы 20.12.2000 ж. № 55/196 Қарары. [Эл.ресурс]. – URL: <https://www.un.org/ru/ga/documents/gares.shtml> жүгінген күн: 11.09.2023 ж.)

2. 19.11.1794 ж. Достық, сауда және теңізде жүзу туралы шарт. [Эл.ресурс]. – URL: https://avalon.law.yale.edu/18th_century/jay.asp (жүгінген күн: 11.09.2023 ж.)
3. Француз буржуазиялық революциясы. М. 1941. 540 б.
4. Ключников Ю., Сабанин А. Международная практика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях. Ч.1.М.1925. 116 б.
5. Мартенс Ф.Ф. Ресейдің шетелдік державалармен жасаған трактаттары мен конвенцияларының жинағы // Т.8. Спб., 1899. 695-725 б.
6. Рысбеков Ю.Х. О двух «водных» Конвенциях ООН. [Эл.ресурс]. – 2011. – URL: http://www.cawater-info.net/6wwf/conference_tashkent2011/files/discussion_note_2_wat_conv_rus.pdf (жүгінген күн: 11.09.2023 ж.)
7. Рысбеков Ю.Х. Халықаралық өзендердегі трансшекаралық ынтымақтастық: мәселелер, тәжірибе, дәрістер, сарапшылар болжамдары. – В.А. Духовный ред. – Ташкент: НИЦ МКВК, 2009. – 84 б.
8. Transboundary Rivers and International Lakes [Электрон.ресурс]. – 1996. – URL: http://www.iwacportal.org/File/downloads/nota_95_064.pdf (жүгінген күн: 12.09.2023 ж.)
9. Буровский А.М., Якуцени С.П. Саяси экология: оқулық. – М.: Литагент «Директмедиа», 2015. – 450 б.
10. Convention on protection and use of cross-border water currents and international lakes 1992 [Электрон.ресурс]. – URL: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf> (жүгінген күн: 13.09.2023 ж.)
11. Директива Европейского парламента и Совета Европейского Союза № 2000/60/ЕС от 23 октября 2000 года [Электрон.ресурс]. – URL: <http://www.caresd.net/iwrm/new/doc/direct.pdf> (жүгінген күн: 13.09.2023 ж.)
12. Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 21.05.1997 (ILM 36 [1997] 700) [Электрон.ресурс]. – URL: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf (жүгінген күн: 13.09.2023 ж.)
13. Калиниченко Т.Г. Халықаралық су құқығын қалыптастыру және дамыту // Экологиялық құқық. – 2005. – №6 – б. 33

References

1. БҰҰ Bas Assambleyasy 20.12.2000 zh. № 55/196 Қарары. [El.resurs]. – URL: <https://www.un.org/ru/ga/documents/gares.shtml> (жүгінген күн: 11.09.2023 zh.)
2. 19.11.1794 zh. Dostық, sauda zhәне теңізде zhyзу turaly shart. [El.resurs]. – URL: https://avalon.law.yale.edu/18th_century/jay.asp (zhүгінген күн: 11.09.2023 zh.)
3. Francuz burzhuaziyalyқ revolyuciya. М. 1941. 540 б.

4. Klyuchnikov YU., Sabanin A. Mezhdunarodnaya praktika novejshego vremeni v dogovorah, notah i deklaraciyah. CH.1.M.1925. 116 b.
5. Martenc F.F. Resejdiñ sheteldik derzhavalar men zhasařan traktattary men konvenciyalarynyñ zhinařy // T.8. Spb., 1899. 695-725 b.
6. Rysbekov YU.H. O dvuh «vodnyh» Konvenciyah OON. [El.resurs]. – 2011. – URL: http://www.cawater-info.net/6wwf/conference_tashkent2011/files/discussion_note_2_wat_conv_rus.pdf (zhýgingen kın: 11.09.2023 zh.)
7. Rysbekov YU.H. Halyřaralyř özenderdegi transshekaralyř yntymařtastyř: maseleler, tazhiribe, dasterler, sarapshylar bolzhamdary. – V.A. Duhovnyj red. – Tashkent: NIC MKVK, 2009. – 84 b.
8. Transboundary Rivers and International Lakes [Elektron.resurs]. – 1996. – URL: http://www.iwacportal.org/File/downloads/nota_95_064.pdf (zhýgingen kın: 12.09.2023 zh.)
9. Burovskij A.M., YAkuceni S.P. Sayasi ekologiya: ořulyř. – M.: Litagent «Direktmedia», 2015. – 450 b.
10. Convention on protection and use of cross-border water currents and international lakes 1992 [Elektron.resurs]. – URL: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf> (zhýgingen kın: 13.09.2023 zh.)
11. Direktiva Evropejskogo parlamenta i Soveta Evropejskogo Soyuza № 2000/60/ES ot 23 oktyabrya 2000 goda [Elektron.resurs]. – URL: <http://www.caresd.net/iwrm/new/doc/direct.pdf> (zhýgingen kın: 13.09.2023 zh.)
12. Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 21.05.1997 (ILM 36 [1997] 700) [Elektron.resurs]. – URL: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf (zhýgingen kın: 13.09.2023 zh.)
13. Kalinichenko T.G. Halyřaralyř su křkyřyn qalyptastyru zhane damytu // Ekologiyalyř křkyř. – 2005. – №6 – b. 33